

Смочко Наталья Михайловна,
кандидат географических наук, доцент,
<http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Мукачевський державний університет, м. Мукачево, Україна,
e-mail: natazak@ukr.net

СТРАТЕГІЧНІ ЗАВДАННЯ УПРАВЛІННЯ МОНОРОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ ТА ПІДХОДИ ДО ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Метою даної роботи є конкретизація завдань управління монорозвитком територій Карпатського регіону і розробки підходів до їх реалізації в контексті Державної стратегії регіонального розвитку України на 2021-2027 роки.

Методика. У процесі дослідження застосовували аналітичний (аналіз стратегічних завдань в контексті їх програмових цілей) та порівняльно-географічний методи (порівняння стратегічних завдань, що наведені в різних нормативно-правових документах), а також методи узагальнення та систематизації (теоретичне узагальнення отриманого матеріалу). абстрактно-логічний (узагальнення та формулювання висновків).

Наукова новизна. В статті сформульовано дві групи стратегічних завдань при прогнозуванні перспективного розвитку просторових моносистем Карпатського регіону, а саме: стратегічні завдання, які не допускать і попередять наблизення біфуркаційної межі в моно системі та стратегічні завдання, які прискорять відбрунькування нових систем після переходу біфуркаційної межі, та сприятимуть поверненню досліджуваної просторової системи в попередній стан. Для обґрунтування стратегічних завдань управління монорозвитком територій Карпатського регіону та визначення підходів до їх реалізації проаналізовано приклади стратегічних завдань для забезпечення перспективного монорозвитку моносистем, в яких відсутня діяльність людини як складовий елемент системи, або в яких будь-яка діяльність людини зведена до мінімуму в контексті Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Наведено приклади стратегічних завдань для забезпечення перспективного монорозвитку окремих просторових заповідних моносистем Карпатського регіону. Окреслено стратегічні завдання для забезпечення соціально-економічного зростання суспільно-географічних аграрних моносистем Карпатського регіону відповідно до виділених нами трьох груп стратегічних завдань системного характеру, а саме: моносистемно-зберігаючі, умовно моносистемно-зберігаючі, диверсифікаційно-інноваційні стратегічні завдання. Визначено, що стратегічні завдання перспективного розвитку конкретних моносистем того чи іншого ієрархічного рівня, виділених за конкретним моносистемним атрибутом, повинні визначатися і окреслюватися з урахуванням орієнтації на стратегічні цілі їх суспільно-географічного розвитку, тобто на досягнення бажаних результатів у формуванні суспільно-географічного рельєфу у конкретному просторі функціонування цих систем.

Практичне значення. Результати даного дослідження сприяють глибшому суспільно-географічному розумінню стратегічних завдань управління монорозвитком територій Карпатського регіону та підходів до їх реалізації. Вони можуть бути використані органами державного управління та місцевого самоуправління для удосконалення наявних та при формуванні нових регіональних цільових та комплексних програм розвитку територій Карпатського регіону на найближчу перспективу.

Ключові слова: стратегічні завдання, управління монорозвитком, сільські території, моноутворення, Карпатський регіон.

Смочко Наталья Михайловна,
кандидат географических наук, доцент, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Мукачевский государственный университет, г. Мукачево,
Украина, e-mail: natazak@ukr.net

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ УПРАВЛЕНИЯ МОНОРАЗВИТИЕМ ТЕРРИТОРИЙ КАРПАТСКОГО РЕГИОНА И ПОДХОДЫ К ИХ РЕАЛИЗАЦИИ

Целью данной работы является конкретизация задач управления моноразвитием территорий Карпатского региона и разработка подходов к их реализации в контексте Государственной стратегии регионального развития Украины на 2021-2027 годы.

Методика. В процессе исследования применялись: аналитический (анализ стратегических задач в контексте их программных целей) и сравнительно-географический методы (сравнение стратегических задач, которые приведены в различных нормативно-правовых документах), а также методы обобщения и систематизации (теоретическое обобщение полученного материала), абстрактно-логический (обобщение и формулирование выводов).

Научная новизна. В статье сформулированы две группы стратегических задач при прогнозировании перспективного развития пространственных моносистем Карпатского региона, а именно: стратегические задачи, которые не допускают и предупреждают приближение бифуркационной точки в моносистеме, а также стратегические задачи, которые будут ускорять отпочкование новых систем после перехода бифуркационной точки, таким образом будут способствовать возвращению исследуемой пространственной системы в прежнее

состояние. Для обоснования стратегических задач управления моноразвитием территорий Карпатского региона и определения подходов к их реализации проанализированы примеры стратегических задач для обеспечения перспективного развития моносистем, в которых отсутствует деятельность человека как составной элемент системы, или любая деятельность человека сведена к минимуму в контексте государственной стратегии регионального развития на 2021-2027 годы. Приведены примеры стратегических задач для обеспечения перспективного моно развития отдельных пространственных заповедных моно систем Карпатского региона. Определены стратегические задачи для обеспечения социально-экономического роста общественно-географических аграрных моно систем Карпатского региона в соответствии с выделенными нами трех групп стратегических задач системного характера, а именно: моносистемно-сберегающие, условно моносистемно-сберегающие, диверсификационно-инновационные стратегические задачи. Определено, что стратегические задачи перспективного развития конкретных моносистем того или иного иерархического уровня, выделенных по конкретным моносистемным атрибутам, должны определяться и очерчиваться с учетом ориентации на стратегические цели их общественно-географического развития, то есть на достижение желаемых результатов в формировании общественно-географического рельефа в конкретном пространстве функционирования этих систем.

Практическое значение. Результаты данного исследования способствуют более глубокому общественно-географическому пониманию стратегических задач управления моноразвитием территорий Карпатского региона и подходов к их реализации. Они могут быть использованы органами государственного управления и местного самоуправления для совершенствования имеющихся и при формировании новых региональных целевых и комплексных программ развития территорий Карпатского региона на ближайшую перспективу.

Ключевые слова: стратегические задачи, управление моноразвитием, сельские территории, монообразования, Карпатский регион.

UDC 911.3:30/33(477.8)

<https://doi.org/10.17721/2308-135X.2020.58.53-65>

Smochko Nataliia Mykhailivna,

Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor,
<http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine,
e-mail: natazak@ukr.net

STRATEGIC TASKS OF MONODEVELOPMENT MANAGEMENT OF THE CARPATHIAN REGION TERRITORIES AND APPROACHES TO THEIR IMPLEMENTATION

The purpose of this research work is to specify the tasks of managing the mono-development of the Carpathian region and developing approaches to their implementation in the context of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027.

Method. Analytical methods (analysis of strategic tasks in the context of their program goals), comparative-geographical methods (comparison of strategic tasks given in different legal documents), as well as methods of generalization and systematization (theoretical generalization of the obtained material) abstract-logical (generalization and formulation of conclusions) methods were used during the research.

Scientific novelty. The article formulates two groups of strategic tasks in forecasting the future development of spatial monosystems of the Carpathian region, namely: strategic tasks that will prevent the approach of the bifurcation boundary in the mono system and strategic objectives that will accelerate the emergence of new systems the studied spatial system in the previous state. To substantiate the strategic objectives of managing the mono-development of the Carpathian region and determine approaches to their implementation, examples of strategic objectives for long-term mono-development of monosystems in which there is no human activity as a component of the system, or in which any human activity is minimized in the context of State Strategy regional development for 2021-2027. Examples of strategic tasks to ensure the promising mono-development of individual spatial protected monosystems of the Carpathian region have been given. Strategic tasks for socio-economic growth of socio-geographical agrarian monosystems of the Carpathian region have been outlined in accordance with our three groups of strategic tasks of a systemic nature, namely: monosystem-preserving, conditionally monosystem-preserving, diversification-innovation strategic tasks. It had been determined that the strategic objectives of long-term development of specific monosystems of a hierarchical level, selected by a specific monosystem attribute, should be defined and outlined taking into account the focus on strategic goals of their socio-geographical development, i.e to achieve desired results in socio-geographical relief spatial functioning of these systems.

Practical meaning. The results of this study contribute to a deeper socio-geographical understanding of the strategic objectives of the management of mono-development of the Carpathian region and approaches to their implementation. They can be used by public administration and local government to improve existing and in the formation of new regional targeted and comprehensive development programs of the Carpathian region in the near future.

Key words: strategic tasks, management of mono-development, rural territories, mono-formation, Carpathian region.

Постановка проблеми. У найвідоміших довідкових джерелах і тлумачних словниках акцентується увага на тому, що стратегією вважають загальний, недеталізований план чи спосіб досягнення найважливішої для тих, що склалися умов, мети протягом довготривалого проміжку часу, то очевидно, що стратегічним завданням є ефективне використання на конкретному етапі наявних ресурсів для часткового досягнення окресленої найважливішої мети (тобто, стратегія розглядається як план) та вибір першочергових дій (тобто, стратегія розглядається як спосіб досягнення мети), коли очевидно є нестача ресурсів навіть для часткового досягнення мети.

Наше дослідження є суспільно-географічним, а в будь-якому суспільно-географічному дослідженні головною стратегічною метою є формування комфортного для проживання людини суспільно-географічного рельєфу, тобто таке розміщення суспільної діяльності в географічному просторі, яке б забезпечувало монорозвиток людини – як особистості (на особистісному рівні), груп людей – як соціуму з ефективною внутрішньою організацією (на локальному рівні), суспільства – як керованого демократичного утворення (на державному чи національному рівні), цивілізації – як сукупності суспільств, життєдіяльність яких здійснюється при виконанні цивілізаційних законів (на глобальному рівні). Отже, ми зводимо розвиток на кожному з рівнів до однієї генералізованої (стратегічної) мети. Це дає право стверджувати, що ми маємо і будемо мати надалі справу з монорозвитком людини, груп людей, суспільств і цивілізації, який має забезпечити формування в них високодуховних цивілізаційних якостей. При цьому, комфортність суспільно-географічного рельєфу має визначатися ступенем взаємоузгодженості життєдіяльності людини, груп людей, суспільства, цивілізації на конкретному рівні їх функціонування із геопросторовим середовищем. Вище наведене, засвідчує, що комфортність не має кінцевої межі, але на кожному з часових горизонтів можна визначити проміжні межі, досягнення яких і забезпечуватиметься реалізацією окремих стратегічних завдань, тобто завдань, які мають бути підпорядковані, в кінцевому рахунку, досягненню головної стратегічної мети.

Вважаємо, що формування стратегічних завдань при прогнозуванні перспективного розвитку просторових моносистем доцільно поділити на дві групи:

1) стратегічні завдання, які не допускать і попереджатимуть наближення біфуркаційної межі, тобто тотально контролюватимуть монорозвиток просторової геосистеми;

2) стратегічні завдання, які прискорюватимуть відбрунькування нових систем після переходу біфуркаційної межі, та сприятимуть поверненню досліджуваної просторової системи в попередній стан, тобто в стан з ретроспективними показниками, які забезпечували її моносистемність, але котра після повернення в моносистемний стан функціонуватиме на якісно новому рівні.

Отже, очевидно, що при формуванні стратегічних завдань ми використовуватимемо цільовий підхід, який, впливаючи на формулювання їх змісту, дасть можливість забезпечувати отримання очікуваного прогнозованого результату. Безумовно, ми повинні враховувати при цьому сучасні інновації у всіх сферах життєдіяльності людини, оскільки вони впливатимуть як на форму окреслення завдань, так і на спосіб їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями обґрунтування стратегічних завдань та напрямів розвитку Карпатського регіону розроблено низку нормативно-правових актів, Програм та Концепцій розвитку [3, 4, 7, 10, 13, 18], а також питаннями займається багато сучасних українських вчених географів та економістів [1, 2, 5, 6, 8, 9, 11], проте в документах та працях вчених відображено стратегічні напрями удосконалення структури Карпатського регіону та управління його територіями з точки зору специфіки його монорозвитку.

Метою дослідження є конкретизація завдань управління монорозвитком територій Карпатського регіону і розробки підходів до їх реалізації в контексті Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки.

Вклад основного матеріалу. Для обґрунтування стратегічних завдань управління монорозвитком територій Карпатського регіону та визначення підходів до їх реалізації спочатку розглянемо приклади стратегічних завдань для забезпечення перспективного монорозвитку моносистем, в яких відсутня діяльність людини як складовий елемент системи, або в яких будь-яка діяльність людини зведена до мінімуму.

До таких просторових моносистем слід віднести в першу чергу заповідні просторові моносистеми Карпатського регіону. Вважаємо, що у складі заповідних природних моносистем доцільно виділяти:

- заповідники (великі територіальні моносистеми з рідкісною флорою і фауною, де моносистемність забезпечується екзогенною охоронною діяльністю держави всіх підсистем і елементів – від окремих живих організмів до великих природних комплексів);
- національні або народні парки (аналогічні заповідникам моносистеми, де моносистемність також забезпечується екзогенною охоронною діяльністю держави; при цьому дозволено масове відвідування території населенням, яке прагне поєднати відпочинок в природних умовах з пізнанням унікального рослинного і тваринного світу та мальовничих ландшафтів);
- заказники (генералізовані моносистеми на певному просторовому рівні, в яких охороняються окремі підсистеми чи елементи – цінні рідкісні рослини, унікальні птахи, цінні лісонасінневі ділянки тощо);
- ландшафтні парки (відпочинкові природно-територіальні моносистеми, де моносистемність генералізована на рівні відпочинкової функції, що частково забезпечується спеціальними господарствами, які повинні сприяти охороні та покращенню природних ландшафтів з метою реалізації інтересів відпочиваючих, для яких дозволено будівництво баз відпочинку, готелів та інших закладів);
- резервати природи (невеликі природно-територіальні моносистеми, як правило, заповідні урочища площею до тисячі гектарів, моносистемність яких забезпечується охоронною функцією по відношенню до природних об'єктів – лісів, реліктових та ендемічних рослин і тварин, геологічних утворень, та інших, цінних для науки й народного господарства);
- пам'ятки природи (невеликі природно-територіальні моно системи – природничі чи історично-географічні об'єкти – дерева, мальовничі скелі, водопади, мінеральні джерела, печери, геологічні відслонення);
- парки (відносно невеликі природно-територіальні моносистеми – пам'ятки садово-паркового мистецтва – дендрарії, ботанічні сади, парки, створені людиною).

Таким чином, виділені нами заповідні природні моносистеми представляють собою, по суті, ланки природо-заповідної системи України.

Всього в Карпатському регіоні розташовано 124 об'єкти природо-заповідного фонду національного значення (у Закарпатській області – 37 об'єктів, Івано-Франківській – 33, Чернівецькій – 27 та Львівській – 27), які у нашому дослідженні розглядаються як заповідні природні моносистеми [16].

Зазначимо, що в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки території, на яких розміщені об'єкти природо-заповідного фонду, віднесені до такого типу територій, що потребують особливої уваги з боку держави. У цьому документі запропоновано застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку, зокрема сформовані стратегічні завдання за напрямом «Формування мережі природоохоронних територій, збереження та відтворення екосистем, поліпшення стану навколишнього природного середовища», найважливішими серед яких є: збільшення площі територій та об'єктів природо-заповідного фонду; створення природоохоронних територій міжнародного значення; забезпечення збереження, відновлення та збалансованого використання природоохоронних територій; стимулювання формування економічного середовища та розвитку сфери зайнятості населення навколо природоохоронних територій і визначення економічного механізму стимулювання створення та

збереження природоохоронних територій; забезпечення охорони земель, відтворення екосистем, удосконалення структури земельних угідь та напрямів господарської діяльності; адаптація до зміни клімату територій та найбільш вразливих галузей і забезпечення розвитку об'єктів і територій національної екологічної мережі; забезпечення розвитку та удосконалення державної системи моніторингу навколишнього природного середовища, створення центрів його моніторингу; забезпечення розвитку екологічної освіти; створення інформаційних еколого-освітніх центрів в установах природно-заповідного фонду; сприяння підвищенню рівня поінформованості населення про екосистемні послуги [4].

Але, стратегічні завдання, які приводяться в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, сформовані насамперед як природоохоронні та економічні. Суспільно-географічні аспекти, практично, не зачіпаються. А такі завдання повинні містити в своєму складі і суспільно-географічні стратегічні завдання, реалізація яких має забезпечити такий перспективний монорозвиток окремих просторових заповідних моносистем Карпатського регіону, який дозволить мінімізувати вплив суспільно-географічного рельєфу на стан природних систем і органічно поєднати взаємоіснування та взаємофункціонування суспільно-географічного рельєфу й природних систем. Сформуємо такі стратегічні завдання як приклади для окремих заповідних моносистем. Вони представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Приклади стратегічних завдань для забезпечення перспективного монорозвитку окремих просторових заповідних моносистем Карпатського регіону*

Назви прикладових заповідних просторових моносистем у Карпатському регіоні**	Мета розвитку заповідних моносистем	Стратегічні завдання для досягнення мети	Спосіб виконання завдань
Заповідники: Карпатський біосферний заповідник (Закарпатська обл.); «Горгани» (Івано-Франківська обл.); «Розточчя» (Львівська обл.). Національні парки: «Ужанський», «Зачарований край», «Синевир» (Закарпатська обл.); «Верховинський», «Галицький», «Гуцульщина», «Карпатський» (Івано-Франківська обл.); «Північне Поділля», «Яворівський», «Сколівські Бескиди», (Львівська обл.); «Вижницький», «Хотинський» «Черемошський» (Чернівецька обл.).	Недопущення і попередження наближення біфуркаційної межі, тобто тотальний контроль монорозвитку просторової геосистеми.	Здійснення екзогенної охоронної діяльності держави всіх підсистем і елементів моносистеми – від окремих живих організмів до великих природних комплексів.	Формування відповідного нормативно-правового поля для здійснення державою регулюючих заходів розвитку моносистем, створення наглядових структур, розробка заборонних регуляторів щодо здійснення людиною будь-якої діяльності.
Заказники Резервати природи Пам'ятки природи	Не допущення і попередження наближення біфуркаційної межі для окремих підсистем моносистеми, тотальний контроль їх розвитку для забезпечення монорозвитку просторової геосистеми.	Здійснення екзогенно-ендогенної охоронної діяльності за окремими підсистемами чи елементами – цінними рідкісними рослинами, унікальними птахами, цінними лісонасінневими ділянками тощо	Формування відповідного нормативно-правового поля для здійснення державою регулюючих заходів щодо розвитку окремих підсистем чи елементів моносистем, створення наглядових структур, розробка заборонних регуляторів щодо здійснення будь-якої господарської діяльності
Ландшафтні парки: «Полянський» (Івано-Франківська обл.). Парки: парк санаторію «Карпати» (Закарпатська обл.). Ботанічні сади: ботанічний сад Ужгородського національного університету (Закарпатська обл.).	Прискорення відбрунькування нових систем після переходу біфуркаційної межі, сприяння поверненню досліджуваної просторової системи в попередній стан моносистемності з функціонуванням на якісно новому рівні.	Забезпечення спеціальними господарствами в моносистемах охорони та покращення природних ландшафтів з метою реалізації інтересів відпочиваючих та дозвіл будівництва баз відпочинку, готелів та інших закладів, які можуть виокремлюватися після збільшення масштабів і диверсифікації діяльності в	Формування відповідного нормативно-правового поля для здійснення державою і спеціальними господарствами регулюючих заходів щодо розвитку окремих підсистем чи елементів моносистем, створення наглядових структур, розробка регуляторів щодо здійснення людиною рекреаційної діяльності та

		нові відпочинкові моносистеми.	виокремлення нових відпочинкових моносистем
--	--	-----------------------------------	--

** Розробка автора, ** Формуються на базі об'єктів природо-заповідного фонду національного значення з 124 об'єктів природо-заповідного фонду національного значення у Карпатському регіоні*

Таким чином, реалізація окреслених в таблиці 1 стратегічних завдань має забезпечити поетапне досягнення стратегічної мети – такого перспективного монорозвитку окремих просторових заповідних моносистем Карпатського регіону, який зрівноважуватиме стани суспільно-географічного рельєфу і природних систем та забезпечуватиме їх комфортне співфункціонування.

Для цього необхідно збільшити площу просторових заповідних моносистем Карпатського регіону. Якщо зараз, як зазначають Л. Петрова, П. Третяк, в Українських Карпатах відносна частка заповідних об'єктів становить майже 13% площі, причому територіально найбільше охорона лісових ландшафтів забезпечується у Рахівсько-Чивчинській (40,6%), Зовнішньокарпатській (21,9%), Вододільно-Верховинській (21,6%) і Полонинсько-Чорногірській (12,9%) фізико-географічних областях, то на цьому фоні недостатньо охоплені охороною унікальні для України ландшафти Передкарпаття (4,6%), Вулканічних Карпат (2,9%) та Закарпатської низовини (5,2%). Петрова Л., Третяк П, наголошуючи, що об'єкти вищих категорій заповідності тут майже зовсім відсутні, пропонують для оптимізації регіональної мережі лісових заповідних об'єктів розвивати її у напрямі підвищення репрезентативності. Вони вважають, що для оптимізації ландшафтно-географічної репрезентативності доцільно нівелювати диспропорції в охопленні заповідним режимом природних комплексів Українських Карпат. У межах Передкарпаття, Вулканічних Карпат і Закарпатської низовини розширення мережі природно заповідного фонду треба здійснювати переважно за рахунок створення та збільшення площ об'єктів загальнодержавного значення. Це особливо стосується Львівської та Чернівецької областей, в яких відносна площа природно-заповідних територій є найнижча в регіоні [11]. Ми поділяємо точку зору Л. Петрової та П. Третяк, оскільки вона співпадає з нашими висновками. Наступними розглянемо приклади стратегічних завдань для забезпечення перспективного монорозвитку сільських моносистем. Зазначимо, що у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки виокремлені «сільські території у несприятливих умовах – територіальні громади, що одночасно мають такі характеристики, як щільність сільського населення нижча 15 осіб на кв. кілометр, відстань до найближчих міст з населенням більше 50 тис. осіб понад 30 хвилин на автомобілі (орієнтовно 40 кілометрів автомобільними дорогами з твердим покриттям), чисельність населення скоротилася у період 2008-2018 років більш як на 30 відсотків» [4] як такі, які «потребують особливої уваги з боку держави та застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання їх розвитку» [4]. Таким територіям властива одна надзвичайно важлива функція – аграрна, тому вони можуть розглядатися як класичні приклади моносистем. Зазначимо, що у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки передбачено реалізувати низку стратегічних завдань за напрямом «Розвиток сільських територій», зокрема таких, як підтримка інтегрованих проектів розвитку сільських територій, в які включено водопостачання та водовідведення; розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (зокрема, покриття 100% сільських територій фіксованим широкопasmовим доступом до Інтернету та 95% населення мобільним Інтернетом); сприяння розвитку найрізноманітніших форм агровиробництва та впровадження інноваційних технологій у цей процес; стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва, розбудови туристичної інфраструктури на сільських територіях; поліпшення медичного обслуговування жителів сільських територій, забезпечення належного функціонування електронної системи охорони здоров'я, а медичних працівників – службовим житлом та службовим автотранспортом тощо [4]. Але, передбачені у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки стратегічні завдання є частковими і торкаються розвитку чи поліпшення функціонування окремих складових аграрних моносистем. Практично відсутні стратегічні завдання, реалізація яких дозволила б забезпечити розвиток сільських територій як аграрних моносистем. Саме тому вважаємо, що доцільно передбачити три групи стратегічних завдань системного характеру для забезпечення соціально-економічного зростання суспільно-географічних аграрних моносистем (таблиця 2).

Таблиця 2

*Стратегічні завдання для забезпечення соціально-економічного зростання суспільно-географічних аграрних моносистем**

Групи стратегічних завдань	Мета розвитку аграрних моносистем	Стратегічні завдання для досягнення мети	Спосіб виконання завдань
Моносистемно-зберігаючі стратегічні завдання	Збереження моносистемності аграрних моносистем за рахунок розвитку і підсилення сільськогосподарської функції	Забезпечення поглибленого розвитку моносистемної функції	Просування на ринку виробленої продукції, підвищення результативності діяльності
Умовно моносистемно-зберігаючі стратегічні завдання	Збереження моносистемності аграрних моносистем за рахунок відбрунькування нових моносистем з несільськогосподарською функцією після подолання точки біфуркації	Активізація розвитку ретроспективної аграрної функції моносистеми та сприяння розвитку нової функції для якнайшвидшого відбрунькування нової моносистеми	Підтримка владними структурами різних ієрархічних рівнів заходів, спрямованих на реалізацію завдань
Диверсифікаційно-інноваційні стратегічні завдання	Диверсифікація розвитку аграрних моносистем з метою утворення низки нових моносистем, одна або кілька з яких можуть бути моноаграрними	Розвиток нових видів діяльності і створення нових робочих місць як підґрунтя для розвитку нових моносистем	Розробка спеціальних управлінських рішень на різних ієрархічних рівнях управління

* Розробка автора

Звичайно, передбачені у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки стратегічні завдання можна включити у відповідні їм групи завдань, окреслені в таблиці 2, але вони мають бути верифіковані з іншими завданнями групи, в яку включаються, і не суперечити їм, а підсилювати системність передбачених рішень.

У Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки відзначені і гірські території Українських Карпат, які також потребують особливої державної підтримки (рис. 1).

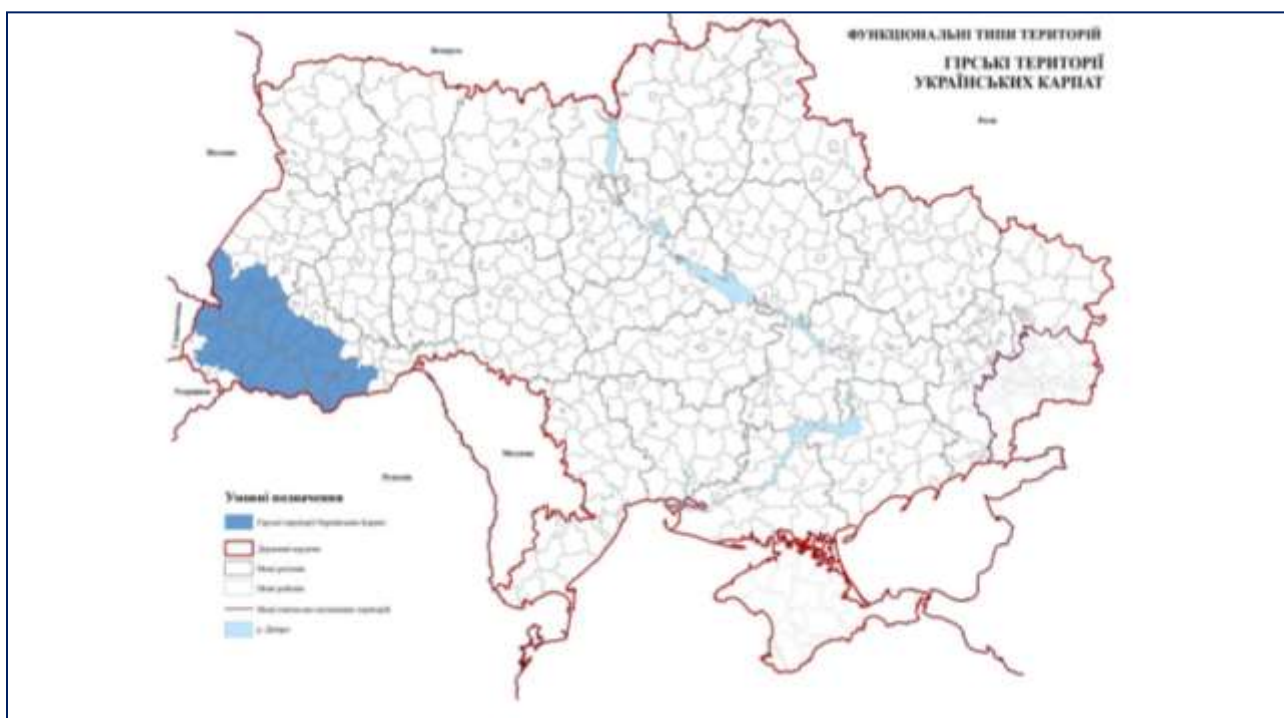

Рис. 1. Гірські території Українських Карпат [4]

У зазначеному документі вони окреслені як «територіальні громади, які розташовані у гірській місцевості і до складу яких входить щонайменше один населений пункт, якому надано статус гірського відповідно до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні»» [4]. Якщо брати до уваги один атрибут просторових систем, які формуються на таких територіях, а саме: гірське положення, то їх також можна вважати моносистемами, які потребують розробки і реалізації стратегічних завдань для забезпечення комфортного проживання населення в них.

Фактом державної ваги є те, що в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки сформовані стратегічні завдання за напрямом «Створення умов для подальшого розвитку гірських територій українських Карпат» [4]. Найважливішими з них є врахування окреслених у Державній програмі розвитку регіону українських Карпат, яка затверджена постановою Кабінету

Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 880, пріоритетних напрямів розвитку гірських територій та створення необхідних організаційних, правових та фінансових умов для цього; забезпечення збалансованого природокористування; консервація, збереження та ревіталізація природних екосистем; подолання наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, що відбулися та попередження нових таких ситуацій, розвиток транспортної, прикордонної та інформаційно-комунікаційної інфраструктури та ін. [4]. Але більшість тих завдань сформульовані в дуже загальних рисах. Вони не відображають суспільно-географічних особливостей розвитку окремих гірських територій різного ієрархічного рівня як гірських моносистем.

Зазначимо, що ряд дуже важливих стратегічних завдань розвитку гірських територій Українських Карпат представлені в схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 р. № 232-р «Концепції розвитку гірських територій українських Карпат» [7], в якій акцентується увага на таких способах їх реалізації, як «створення умов для комплексного і сталого розвитку гірських територій українських Карпат на основі раціонального і невиснажливого природокористування, мобілізації та концентрації ресурсів для розвитку зазначених територій, координації дій органів влади, розвитку державно-приватного партнерства, ефективного використання існуючих фінансових інструментів» [7]. Але, аналіз стратегічних завдань, окреслених в зазначеній Концепції приводить до висновку, що більшість з них суперечать «раціональному і невиснажливому природокористуванню». Практично, більшість з них підсилять суспільно-географічну експансію на природно-географічні системи гірських територій, зумовлять конфліктність суспільної складової з природною.

Низка завдань нічим не відрізняється від аналогічних завдань негірських територій, наприклад таких, як «сприяння розвитку державно-приватного партнерства щодо будівництва та модернізації інфраструктурних об'єктів» чи «удосконалення механізмів державної підтримки фермерських господарств, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та малого і середнього підприємництва на селі».

Ряд завдань передбачають подальший розвиток «традиційних і найбільш перспективних для регіону видів господарської діяльності лісового та сільського господарства», «включаючи переробку місцевих сировинних ресурсів, розвиток альтернативної енергетики». Це означає, що в умовах сучасного дефіциту фінансових ресурсів для впровадження інновацій та при використанні застарілих технологій відбуватиметься грубе втручання людини в функціонування природних екосистем з подальшим руйнуванням останніх. В результаті продовжуватиметься подальше, можливо навіть прискорене «сповзання» населення з високих гірських рівнів на більш низькі рівні.

Звичайно, в Концепції окреслені і надзвичайно важливі стратегічні завдання, які пов'язані зі збереженням стану природних систем («забезпечення розвитку екологічної мережі в Карпатах як складової частини Всеєвропейської екологічної мережі», «створення та підтримання Карпатської мережі природоохоронних територій», «забезпечення відновлення лісів та оптимізації структури ландшафтів», «запобігання забрудненню поверхневих і підземних вод», «поліпшення санітарно-гігієнічного та екологічного стану населених пунктів», «забезпечення будівництва та модернізації протиерозійних, гідротехнічних, протикарстових, протилавінних споруд, а також проведення заходів із захисту від підтоплення і затоплення, спрямованих на запобігання розвитку небезпечних геологічних процесів», «запобігання рекреаційній деградації ландшафтів» та ін.» [7]), але на їх реалізацію сьогодні в Україні просто немає коштів (рис. 2).

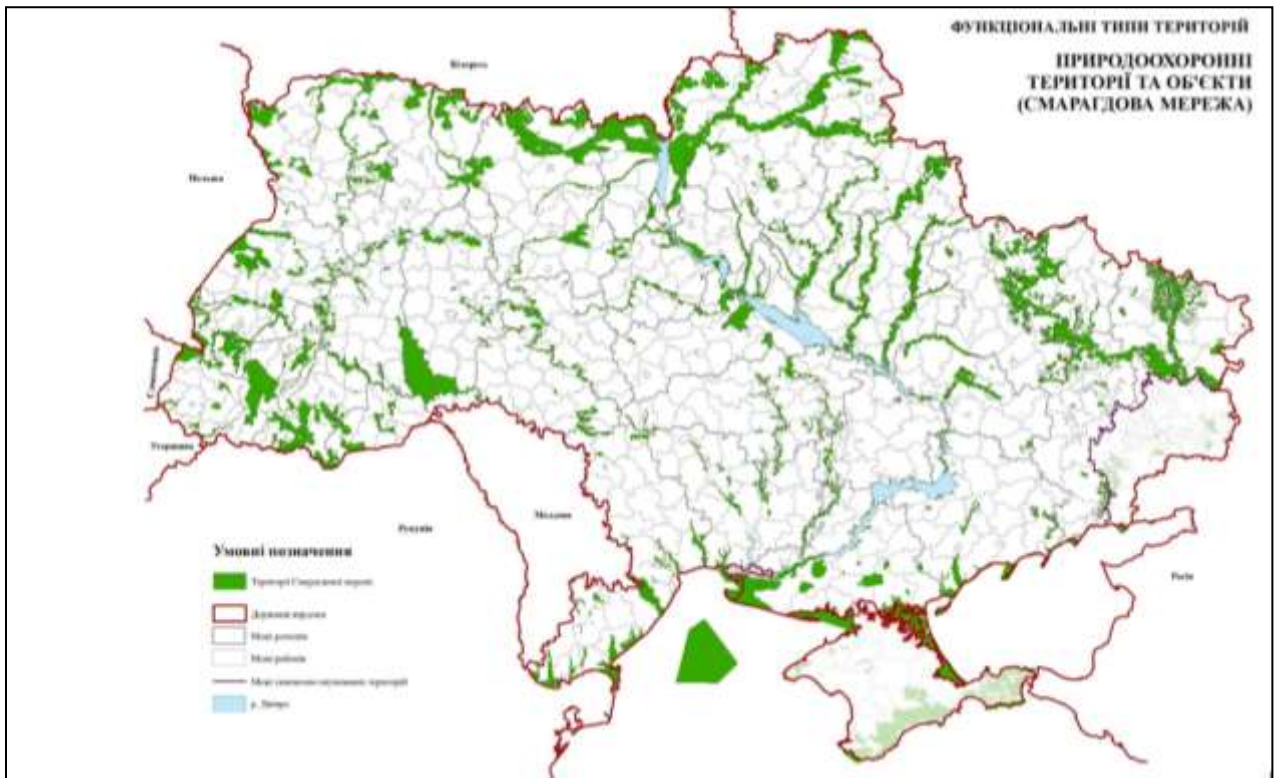

Рис. 2. Природоохоронні території та об'єкти [4]

Акцентуємо увагу на тому, що зараз надзвичайно важливо повернутися до цих стратегічних завдань і ще раз переглянути кожне з них через призму необхідності збереження гірських моносистем як унікального природного середовища і ексклюзивного середовища для проживання людини.

Зазначимо, що ряд вчених зараз уважно вивчають гірське середовище життєдіяльності людини. З'явилося дуже багато публікацій в цьому контексті. Є спроби врахувати подальший розвиток гірського простору в умовах розбудови інформаційного суспільства. Так, ми виокремили публікацію З. Бройде «Транскордонні чинники сталого соціально-економічного і просторового розвитку гірських територій України із застосуванням геоінформаційних систем» [2] у зв'язку з тим, що автор намагається привернути увагу до гірських територій як до єдиного гірського простору, розділеного зараз між 8 країнами, у якому на 4 області України припадає до 15% загальної території. І хоча він не перший, хто звернув увагу на це архіважливе питання (зазначена проблема піднімалася в проекті Державної програми розвитку Карпатського регіону на початку 1990-х рр., а також такими вченими Львівської суспільно-географічної школи, як Шаблій О. І., Заставний Ф. Д., Шевчук Л. Т. та ін.), але саме З Бройде намагається окреслити ключову роль розбудови Карпатського простору в контексті специфічної дії транскордонних чинників сталого соціально-економічного і просторового розвитку гірських територій України з одного боку, активізації розвитку інформаційних технологій – з другого боку в умовах досягнення конкретних домовленостей між 8 країнами з третього боку [2, с.33]. На жаль, вчені-географи залишились непочутими. У жовтні 2019 року Кабінетом Міністрів схвалена Державна програма розвитку регіону Українських Карпат на 2020-2022 роки, яка розроблена на виконання Указу Президента України не тільки з урахуванням Концепції розвитку гірських територій українських Карпат, але й мало чим від неї відрізнялася.

Мета цієї Державної програми (визначення пріоритетних напрямів розвитку гірських територій, створення необхідних організаційних, правових та фінансових передумов для сталого розвитку гірських територій Українських Карпат, підвищення їх конкурентоспроможності, поліпшення якості життя та економічного благополуччя населення, що на них проживає) [3] є, на наш погляд, декларативною, а виконання завдань та заходів Програми бачиться на сьогоднішній день як нереалістичний план намірів, здійснення яких мало б дати можливість «забезпечити вирівнювання існуючих диспропорцій у соціально-економічному розвитку гірських територій Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської й Чернівецької областей», але досягнути цього, очевидно не вдасться. Адже в країні через пандемію коронавірусу відбувається спад економічної діяльності, масово закриваються робочі місця. При введенні ще одного тотального карантину

соціально-економічна ситуація суттєво загостриться. На порядку денному постануть питання виживання, збереження наявних робочих місць, а не досягнення конкурентоспроможності гірських територій, яке згідно з Програмою планувалося «шляхом започаткування нових виробництв, збільшення кількості робочих місць, підвищення рівня зайнятості населення» й завдяки підвищенню «транспортної та інформаційної доступності на гірських територіях». Отже, зараз важливим є обґрунтування нових стратегічних заходів спрямованих на забезпечення виживання населення гірських територій, збереження наявних робочих місць, зменшення впливу суспільної діяльності на природне середовище та збереження здоров'я людей.

Оскільки області Карпатського регіону не можуть показати у своїх власних стратегіях виділення коштів на розвиток гірських територій як на пріоритетний напрям, то дуже важливо подавати на фінансування за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) хай малі, але конкретні проекти, реалізація яких стала б хоч невеликим, але стимулом розвитку гірських територій. Зазначимо, що Закарпатська область подала найбільшу кількість таких проектів. Але, оскільки вони є невеликими, дуже локальними, то окремими експертами вони визнані такими, що «не впливають на розвиток гірських територій» [17, с.8]. Ми вважаємо таку позицію хибною. Адже будь-який маленький крок у стратегічному напрямі може привести в перспективі до великих зрушень. Засудження таких проектів виглядає, на наш погляд, як боротьба за зменшення будь-яких виплат з бюджету. А щоб хоч щось зробити потрібні хоча невеликі, але фінансові ресурси.

Цікавими, на наш погляд є такі проекти, як формування «Карпатського соляного шляху» та його інтеграція у туристичну інфраструктуру українських Карпат (Львівська обласна державна адміністрація); розвиток «Центру відродження вівчарства» (Івано-Франківська обласна державна адміністрація); запуск Центру карпатської культури у місті Косові для розвитку креативних індустрій у регіоні (ЦКК) (Косівська районна рада, Івано-Франківська обл.); створення інноваційного сільськогосподарського кластеру замкнутого циклу виробництва «Бойківський ЕКОпродукт» (Турківська міська рада, Львівська обл.); створення Центру різьбярства Боринського професійного ліцею народних промислів і ремесел (Львівська обласна державна адміністрація) та ін.

Погоджені Мінрегіоном проекти можна побачити на онлайн-платформі за посиланням: <https://sectoral.minregion.gov.ua/sectorals> в режимі реального часу [14]. На жаль, у проекті бюджету на 2021 рік видатки на підтримку реалізації таких проектів зменшили вдвічі.

Ще одна категорія моносистем, яка відображена в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки як така, що потребує особливої уваги до перспективного розвитку – монофункціональні міста. Загальновідомо, що монофункціональними містами називаються міські поселення, в основі розвитку яких лежить якась одна діяльнісна (виробнича) функція. В науковій літературі та в нормативно-правових актах до монофункціональних міст найчастіше відносили міста, які були центрами вугледобування, видобування рудної і нерудної сировини, хімічної і нафтопереробної промисловості, які з плином часу занепали. Насправді, будь-яка містотворча функція (рекреаційна, інформаційна тощо) може бути провідною у творенні його монофункціональності.

В Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки відзначається, що практично для всіх монофункціональних міст найхарактернішими рисами є: занепад профільних галузей спеціалізації, активні депопуляційні процеси, погіршення умов навколишнього природного середовища, ріст безробіття [4]. Як бачимо, у цьому випадку міські поселення розглядаються як мономіста у конкретному випадку – під кутом зору їх спеціалізації. Але стратегічні завдання їх розвитку подаються узагальнено, як і для інших міст. Тому стратегічні завдання мають вигляд типових задач на кшталт удосконалення законодавчої та іншої нормативно-правової бази, пов'язаної з розвитком міст; розробка і впровадження методик вивчення потреб ринку праці; покращення транспортного сполучення між містами; модернізація міської інфраструктури; збільшення зелених насаджень; впровадження інноваційних технологій управління розвитком розумних міст Smart City)» тощо [4].

Мономіста, які визначені як такі через показники спеціалізації, відображено на рис. 3.

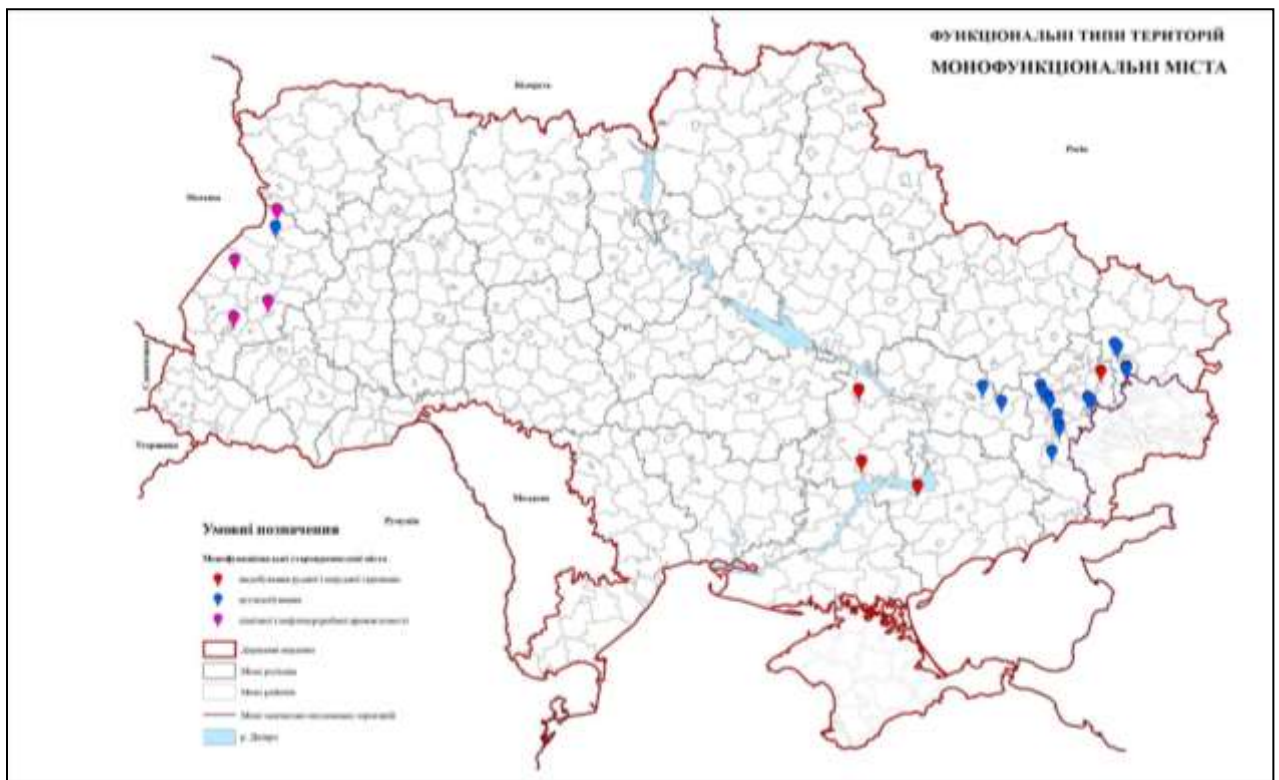

Рис. 3. Монофункціональні міста [4]

На жаль, в даний час мономіста фактично залишилися без будь-якої підтримки і продовжують стрімко занепадати. В наш час дуже важливо розглянути кожне місто зокрема і розробити ряд стратегічних заходів для активізації їх розвитку. Почати слід з розробки генеральних планів для цих міст, де в центрі уваги мав би бути інноваційний розвиток їх містоутворюючої бази з урахуванням впровадження сучасних інноваційно-комунікаційних технологій. До розробки цих важливих документів необхідно в обов'язковому порядку залучити представників суспільно-географічної науки з метою наукового передбачення перспективного розвитку мономіст як системних об'єктів – домінантів суспільно-географічного простору. Як аналогічні домінанти різного ієрархічного рівня можуть розглядатися міста – центри економічного розвитку (рис. 4.).

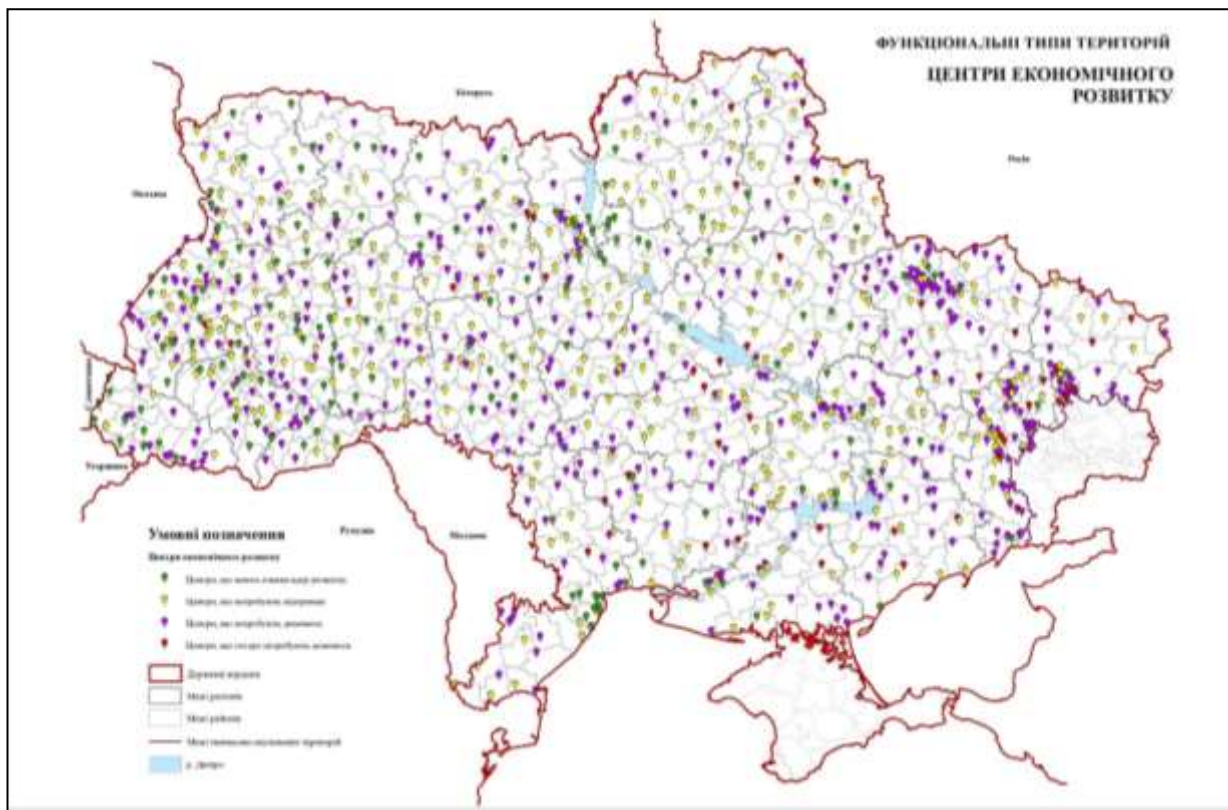

Рис. 4. Центри економічного розвитку [4]

Якщо, застосовуючи метод генералізації, розглядати ці міста як центри суспільно-географічного розвитку, то їх також можна вважати моносистемами, які є вершинами суспільно-географічного ландшафту території. Такий підхід можна назвати діяльнісно-природничим. Саме його застосування дозволить будувати такий суспільно-географічний простір, який придатний для гармонійного співфункціонування людини природи.

Якщо взяти до увагу спеціалізацію на регіональному рівні, то в групі областей Карпатського регіону лише Івано-Франківська область має найбільшу частку промисловості у структурі економіки. Під тим кутом зору можемо говорити про Івано-Франківську промислову моносистему. Якщо в перспективі обрати стратегію збереження такої моносистемності, то стратегічні завдання розвитку промисловості Івано-Франківської області мають бути продумані особливо ретельно. Адже ядром промислового виробництва у цій області є галузі промисловості сировинного спрямування. Збереження промисловості на перспективу як провідної галузі господарського комплексу вимагає особливої уваги до активізації розвитку інноваційних галузей промисловості у цій області. В той же час у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки акцентується увага на тому, що інновації у виробництві промислової продукції за останні роки практично майже відсутні. Це характерно не тільки для промисловості у Івано-Франківській області, але й по Україні загалом. Так, «у 2018 році частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової зменшилася до 0,8% порівняно з 1,4% у 2015 році та 4,9% в середньому за 2003-2014 роки» [4].

Загальні висновки. Підсумовуючи викладене у даній статті, наголосимо на наступному:

1. Стратегічні завдання перспективного розвитку усіх без винятку моносистем повинні будуватися в умовах застосування міждисциплінарного підходу при використанні теоретико-методологічної бази суспільно-географічної науки.

2. Стратегічні завдання перспективного розвитку конкретних моносистем того чи іншого ієрархічного рівня, виділених за конкретним моносистемним атрибутом, повинні визначатися і окреслюватися з урахуванням орієнтації на стратегічні цілі їх суспільно-географічного розвитку, тобто на досягнення бажаних результатів у формуванні суспільно-географічного рельєфу у конкретному просторі функціонування цих систем.

3. Стратегічні завдання повинні ранжуватися на загальносистемні (ті, які забезпечують збереження моносистемності, відбрунькування нових моносистем від основної, чи диверсифікації

наєвних моносистем на ряд нових моносистем) і конкретно-стимулюючі розвиток окремих підсистем чи елементів моносистем.

4. Стратегічні завдання мають верифікуватися по ходу їх виконання.

5. Стратегічні завдання повинні реалізуватися в процесі управлінської діяльності, яка має оцінюватися за рівнем, якістю, швидкістю їх виконання.

Список використаних джерел:

1. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник. / О. Берданова, В. Вакулєнко [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://despro.org.ua/media/articles/04_book_berdanova_vakulenko_ctrateg_chne_planuvann.pdf
2. Бройде З. Транскордонні чинники сталого соціально-економічного і просторового розвитку гірських територій України із застосуванням геоінформаційних систем / З.Бройде // Можливості розвитку гірських територій в умовах децентралізації: збірник доповідей Групи радників з впровадження державної регіональної політики в Україні Програми «U-LEAD з Європою». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/293/Mountain-areas.pdf>
3. Державна програма розвитку регіону Українських Карпат на 2020-2022 роки, затверджена Постановою Кабінету Міністрів від 20 жовтня 2019 р. № 880 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npras/prozatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-rozvitku-regionu-ukrayinskih-karpat-na-20202022-roki-i201019>
4. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
5. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2013. – Том 5. Малі міста / відп. ред. Л.Т. Шевчук. – 2013. – 284 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
6. Касич А. О. Модернізація як стратегічне завдання розвитку промисловості України / А. О. Касич // Бізнес Інформ. – 2016. – № 7. – С. 67-72. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_7_10
7. Концепція розвитку гірських територій українських Карпат, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 р. № 232-р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232-2019-%D1%80#Text>
8. Мархлевські В. Стратегія розвитку освіти в громаді: практичний poradnik / В. Мархлевські, О. Процак. – К., 2018. – 56 с.
9. Мурава Ю. І. Стан розвитку туризму Карпатського регіону та його рекреаційна місткість / Ю. І. Мурава // Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. – 2015. – № 2. – С. 117-122. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ebzp_2015_2_15
10. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf
11. Петрова Л. Природно-заповідний фонд Українських Карпат / Л. Петрова, П. Третяк. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73661/20-Petrova.pdf?sequence=1>
12. Підготовка макрорегіональної стратегії ЄС для Карпатського регіону: міжнародна зустріч / Міністерство розвитку громад та територій України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/vidbulas-mizhnarodna-zustrich-shhodo-pidgotovky-makroregionalnoyi-strategiyi-yes-dlya-karpatskogo-regionu/>
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (Київ) «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
14. Про стан подання проєктів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від ЄС / Міністерство розвитку громад та територій України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/pro-prohozhdennya-konkursnogo-vidboru-proyektiv-regionalnogo-rozvytku-yaki-mozhut-realizovuvatysya-za-rahunok-koshtiv-derzhavnogo-byudzhetu-otrymanyh-vid-yes/>
15. Радіонова Л. О. Мале місто України: імплементація європейського креативного досвіду / Л. О. Радіонова // Проблеми та перспективи розвитку підприємництва: Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 30 листопада 2018 року). – Х.: ХНАДУ. – 2018. – 496 с.
16. Список об'єктів природно-заповідного фонду України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wikimediaukraine.wordpress.com/2014/03/19/>

17. Ткачук А. Про гірські території та можливості для їх розвитку / А. Ткачук // Можливості розвитку гірських територій в умовах децентралізації: збірник доповідей Групи радників з впровадження державної регіональної політики в Україні Програми «U-LEAD з Європою». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/293/Mountain-areas.pdf>
18. Указ президента України №543/2019 «Про розвиток регіону Українських Карпат». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/5432019-28753>

References:

1. Berdanova O. Stratehichne planuvannya mistsevoho rozvytku. Praktychnyy posibnyk. / O. Berdanova, V. Vakulenko [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: https://despro.org.ua/media/articles/04_book_berdanova_vakulenko_ctrateg_chne_planuvann.pdf
2. Brojde Z. Transkordonni chynnyky staloho sotsial'no-ekonomichnoho i prostorovoho rozvytku hirs'kykh terytoriy Ukrainy iz zastosuvannam heoinformatsiynykh system / Z.Broyde // Mozhlivosti rozvytku hirs'kykh terytoriy v umovakh detsentralizatsiyi: zbirnyk dopovidey Hrupy radnykiv z vprovadzhennya derzhavnoyi rehional'noyi polityky v Ukraini Prohramy «U-LEAD z Yevropoyu». [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/293/Mountain-areas.pdf>
3. Derzhavna prohrama rozvytku rehionu Ukrayins'kykh Karpat na 2020-2022 roky, zatverdzhena Postanovoyu Kabinetu Ministriv vid 20 zhovtnya 2019 r. # 880 [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-rozvitku-regionu-ukrayinskih-karpat-na-20202022-roki-i201019>
4. Derzhavna stratehiya rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky, zatverdzhena postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. # 695 [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
5. Karpat-s'kyi rehion: aktual'ni problemy ta perspektyvy rozvytku : monohrafiya u 8 tomakh / NAN Ukrainy. Instytut rehional'nykh doslidzhen'; nauk. red. V.S. Kravtsov. – L'viv, 2013. – Tom 5. Mali mista / vidp. red. L.T. Shevchuk. – 2013. – 284 s. (Seriya «Problemy rehional'noho rozvytku»).
6. Kasych A. O. Modernizatsiya yak stratehichne zavdannya rozvytku promyslovosti Ukrainy / A. O. Kasych // Biznes Inform. – 2016. – # 7. – S. 67-72. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_7_10
7. Kontseptsiya rozvytku hirs'kykh terytoriy ukrayins'kykh Karpat, skhvalena rozporядzhennam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 kvitnya 2019 r. # 232-r. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232-2019-%D1%80#Text>
8. Markhlyevski V. Stratehiya rozvytku osvity v hromadi: praktychnyy poradnyk / V. Markhlyevski, O. Protsak. – K., 2018. – 56 s.
9. Murava Yu. I. Stan rozvytku turyzmu Karpat-s'koho rehionu ta yoho rekreatsivna mistkist' / Yu. I. Murava // Ekolohichna bezpeka ta zbalansovane resursokorystuvannya. – 2015. – # 2. – S. 117-122. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ebzp_2015_2_15
10. Natsional'na stratehiya rozvytku osvity v Ukraini na 2012-2021 roky [Elektronnyy resurs] - Rezhym dostupu: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf
11. Petrova L. Pryrodno-zapovidnyy fond Ukrayins'kykh Karpat / L. Petrova, P. Tretyak. [Elektronnyy resurs] - Rezhym dostupu: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73661/20-Petrova.pdf?sequence=1>
12. Pidhotovka makrorehional'noyi stratehiyi YeS dlya Karpat-s'koho rehionu: mizhnarodna zustrich / Ministerstvo rozvytku hromad ta terytoriy Ukrainy. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/vidbulas-mizhnarodna-zustrich-shhodopidgotovky-makroregionalnoyi-strategiyi-yes-dlya-karpaty-skoho-regionu/>
13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. # 695 (Kyiv) «Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi stratehiyi rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky». [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
14. Pro stan podannya proyektiv rehional'noho rozvytku, yaki mozhut' realizovuvatysya za rakhunok koshtiv derzhavnogo byudzhetu, otrymanykh vid YeS / Ministerstvo rozvytku hromad ta terytoriy Ukrainy. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/pro-prohohzhennya-konkursnogo-vidboru-proyektiv-regionalnogo-rozvytku-yaki-mozhut-realizovuvatysya-za-rahunok-koshtiv-derzhavnogo-byudzhetu-otrymanyh-vid-yes/>
15. Radionova L. O. Male misto Ukrainy: implementatsiya yevropeys'koho kreatyvnoho dosvidu / L. O. Radionova // Problemy ta perspektyvy rozvytku pidpryemnytstva: Materialy KhII Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi (m. Kharkiv, 30 lystopada 2018 roku). – Kh.: KhNADU. – 2018. – 496 s.
16. Spysok ob'yektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ukrainy. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://wikimediaukraine.wordpress.com/2014/03/19/>
17. Tkachuk A. Pro hirs'ki terytoriyi ta mozhlivosti dlya yikh rozvytku / A. Tkachuk // Mozhlivosti rozvytku hirs'kykh terytoriy v umovakh detsentralizatsiyi: zbirnyk dopovidey Hrupy radnykiv z vprovadzhennya derzhavnoyi rehional'noyi polityky v Ukraini Prohramy «U-LEAD z Yevropoyu». [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/293/Mountain-areas.pdf>
18. Uказ prezydenta Ukrainy #543/2019 «Pro rozvytok rehionu Ukrayins'kykh Karpat». [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.president.gov.ua/documents/5432019-28753>.

Надійшла до редколегії 14.10.2020